

УЗУНОВ С. О.

аспірант кафедри цивільного права
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)
ORCID ID: 0000-0003-1513-1321

УДК 347.66

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.69>

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ В ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Стаття має на меті висвітлення особливостей правового регулювання управління спадковим майном у різних країнах світу. У статті детально аналізуються механізми управління спадщиною у європейських континентальних правових системах (Німеччина, Франція) та англосаксонському праві (Велика Британія, США).

Автор зосереджується на вивченні принципів трасту, який є центральним елементом у правових системах англосаксонського типу. Траст базується на довірі, яка покладається на довірчу особу, що зобов'язана діяти в інтересах вигодоотримувачів. Особливу увагу приділено порівнянню юридичних підходів до управління спадщиною в Україні та зарубіжних країнах. Зокрема, розглядаються проблеми українського законодавства, зокрема недосконалість правового регулювання договору про управління спадщиною та відсутність чітко визначених умов такого договору.

У статті також піднімається питання необхідності вдосконалення українського цивільного законодавства з урахуванням досвіду зарубіжних країн, де управління спадковим майном на підставі договору довірчого управління здобуло широке застосування. У цьому контексті аналізуються перспективи впровадження в українське законодавство елементів трасту та довірчої власності, які дозволяють більш ефективно управляти спадковим майном і забезпечувати інтереси спадкоємців.

Автор доходить висновку, що існує значна потреба у модернізації законодавчих норм в Україні, щоб зробити інститут управління спадщиною більш ефективним та відповідним європейським стандартам. Цей крок сприятиме не тільки поліпшенню управління спадковим майном, але й гармонізації українського права з міжнародними правовими стандартами.

Ключові слова: траст, довірче управління, договір про управління спадщиною, спадковий фонд, спадкове майно.

Uzunov S. O. Comparative legal analysis of the inheritance management in foreign legal systems

The article aims to highlight the peculiarities of legal regulation concerning the management of inherited property in various countries worldwide. The paper provides an in-depth analysis of the inheritance management mechanisms within European continental legal systems (Germany, France) and Anglo-Saxon law (the United Kingdom, the United States).

The author focuses on the study of trust principles, which serve as a central element in Anglo-Saxon legal systems. A trust is based on confidence placed in the trustee, who is obliged to act in the best interests of the beneficiaries. Special attention is given to comparing the legal approaches to inheritance management in Ukraine and foreign countries. Specifically, the article addresses the challenges

within Ukrainian legislation, including the imperfections in the legal regulation of inheritance management agreements and the lack of clearly defined terms for such agreements.

The article also raises the issue of the necessity to improve Ukrainian civil legislation, taking into account the experience of foreign countries where inheritance management based on trust agreements has been widely applied. In this context, the prospects for introducing elements of trust and fiduciary ownership into Ukrainian legislation are analyzed, which would allow for more effective management of inherited property and the protection of heirs' interests.

The author concludes that there is a significant need to modernize legislative norms in Ukraine to make the inheritance management institution more effective and aligned with European standards. This step will not only improve the management of inherited property but also contribute to the harmonization of Ukrainian law with international legal standards.

Key words: *trust, trust management, contract for the management of inherited property, inheritance fund, inheritance property.*

Вступ. Після відкриття спадщини в більшості випадків для забезпечення збереження спадкового майна достатньо здійснити такі дії, як опис та прийняття його на зберігання. Проте на практиці виникають ситуації, коли до складу спадщини входить певне майно (підприємство, частка в статутному капіталі юридичної особи, цінні папери, виключні права тощо), яке потребує управління, оскільки невиконання юридичних дій з таким майном призведе до його зменшення або втрати.

Норма ст.1285 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) надає можливість укладення договору про управління спадщиною, однак не регламентує умов укладення, виконання, правових наслідків невиконання або неналежного виконання такого договору, що не дає можливість однозначно визначити правову природу цього договору.

З метою удосконалення концепції договору про управління спадщиною необхідно проаналізувати різні підходи до питання управління майном спадкодавця за законодавством країн, в яких цей інститут отримав найбільше поширення на практиці. Зазначеним обумовлена актуальність дослідження особливостей управління спадщиною у зарубіжних країнах з метою вироблення підходів до удосконалення цивільного законодавства України щодо управління спадковим майном.

Стан дослідження теми. У доктрині приватного права України спадкові правовідносини були предметом досліджень таких правників, як Т.В. Боднар, В.І. Борисова, В. В. Васильченко, М.К. Галянтич, А.В. Гончарова, С.Д. Гринько, А.Б. Гриняк, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, Ю.О. Заїка, Л.В. Козловська, В.М. Коссак, О.О. Кот, О.В. Кохановська, Л.В. Красицька, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, К.Г. Некіт, О.П. Печений, М.Д. Пленюк, С.О. Погрібний, З.В. Ромовська, С.Я. Рабовська, Є.О. Рябоконт, М.М. Сибільов, Н.Б. Солтис, І.В. Спасибо-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, В.Л. Яроцький та інші. Проте правова природа та особливості управління спадщиною за цивільним законодавством України все ще залишаються недостатньо дослідженими, що вимагає звернення до напрацьованих у цій сфері у зарубіжних країнах.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є визначення особливостей правового регулювання відносин з управління спадковим майном в деяких зарубіжних країнах з метою формування концептуального підходу до правового регулювання договору про управління спадщиною в цивільному праві України.

Результати дослідження. Оновлення приватного права як в Україні, так і в європейських країнах, разом із зростанням міжнародних приватних відносин, підкреслює необхідність перегляду та вдосконалення чинного цивільного законодавства України, особливо в частині, що стосується правового регулювання управління спадщиною. Наразі лише деякі

країни передбачають можливість укладення спеціальних договорів про управління спадщиною. У багатьох іноземних юрисдикціях ці питання вирішуються через надання повноважень щодо управління спадщиною судам або спеціально призначеним особам. Відмінності у підходах різних країн до правового регулювання управління спадщиною створюють колізії та викликають потребу у виборі відповідного права, особливо у випадках, коли спадкове майно розташоване в іншій державі [1].

Відносини трасту займають особливе місце в європейському приватному праві. Вони базуються на принципах довіри та відповідальності, які мають забезпечувати ефективне управління активами для досягнення визначених цілей.

Одним з ключових джерел для вивчення та розуміння таких відносин є Принципи Європейського приватного права (DCFR) [2], які надають узагальнені правила та рекомендації щодо різних аспектів приватного права.

У країнах континентального права «розщеплення» власності не відбувається. Довірча власність у країнах континентального права характеризується як «обмежена договірна власність» («limited contractual ownership»), яка має цільовий характер [3].

В європейських країнах спостерігається тенденція до врегулювання відносин з управлінням спадковим майном в рамках інституту трасту. Зокрема, у DCFR закріплено можливість встановлення, так званого, спадкового трасту (ст. ст. X. – 2:103 X. – 2:403). Так, відповідно до ст. X. – 2:403 DCFR, спадкоємець може бути призначений довірчим власником щодо спадкового майна установника трасту [4].

Інститут управління спадщиною є ключовим елементом спадкового права, забезпечуючи збереження та ефективне використання спадкового майна до його остаточного розподілу між спадкоємцями. В різних правових системах існують свої особливості та підходи до управління спадщиною. У цій статті ми зупинимось на основних характеристиках управління спадщиною в європейській континентальній (на прикладі Німеччини та Франції) та англосаксонській (на прикладі Великої Британії та США) правових системах.

Законодавство Німеччини (п. 1947 Німецького цивільного кодексу [5]) передбачає, що всі права та обов'язки переходять до спадкоємців у момент смерті спадкодавця автоматично, без необхідності вчинення ними будь-яких спеціальних дій. Суд може видати спадкоємцям за їхньою заявою свідоцтво про право на спадкування або про розмір їхньої частки в спадковому майні.

У Німеччині управління спадковим майном може бути встановлене судом за спільною заявою спадкоємців або на вимогу кредитора спадкодавця, якщо є підстави вважати, що дії спадкоємця або його фінансовий стан можуть призвести до того, що вимоги кредиторів спадкодавця не будуть задоволені за рахунок спадкового майна (п. 1981 Німецького цивільного кодексу). З моменту встановлення управління спадщиною спадкоємець втрачає право управляти та розпоряджатися спадковим майном. Управління спадком здійснює призначений управитель, який також відповідає за задоволення вимог кредиторів спадкодавця. Після виконання всіх відомих зобов'язань, управитель передає залишок спадкового майна спадкоємцю (п. п. 1981, 1986 Німецького цивільного кодексу).

Крім того, управління спадковим майном може здійснюватися у випадку призначення виконавця заповіту. Згідно з п. 2197 Німецького цивільного кодексу, спадкодавець може вказати у заповіті одного або кількох виконавців, які будуть виконувати управлінські функції щодо спадщини (п. 2205 Німецького цивільного кодексу). Виконавець заповіту має право володіти та розпоряджатися спадковим майном, причому це можуть бути як усі активи спадщини, так і окремі об'єкти (п. 2208 Німецького цивільного кодексу). Він також може приймає зобов'язання спадкодавця, управляти спадщиною та розпоряджатися нею.

Спадкоємець не має права розпоряджатися тим майном, яке знаходиться під управлінням виконавця заповіту, оскільки це майно має особливий статус. Відповідно, кредитори спадкоємця, які не є кредиторами спадкодавця, не можуть претендувати на задоволення своїх вимог за рахунок спадкового майна, яке знаходиться в управлінні виконавця заповіту (п. 2206, п. 2208, п. 2211, п. 2214 Німецького цивільного кодексу).

В Німеччині управління спадковим майном може також здійснюватися за допомогою заснування спадкових фондів. Відповідно до п.80 Німецького цивільного кодексу, фонд є юридичною особою, наділеною майном для постійного та стабільного виконання мети, визначеної засновником.

Однак, спадковий фонд відрізняється від спадкового трасту тим, що вигодонабувачами трастів є бенефіціарні власники, тоді, як у спадковому фонді права вигодонабувачів мають зобов'язально-правову природу. Також за рахунок спадкового фонду відбуваються розрахунки з кредиторами, а спадковий траст не відповідає за боргами спадкодавця протягом строку, на який його засновано.

Згідно з законодавством Франції, спадкоємці за законом і універсальні легатарії набувають право сезина (*saisine*), тобто автоматично стають власниками спадкового майна з моменту смерті спадкодавця без необхідності додаткового спеціального акту судових органів.

Цивільний кодекс Франції [6] містить кілька статей, які стосуються управління спадковим майном. У ст. 779 зазначається про те, що дії, які мають виключно охоронний характер і стосуються нагляду та тимчасового управління (спадковим майном), не є діями, що свідчать про прийняття спадщини, якщо особа (яка здійснила ці дії) не прийняла звання чи статус спадкоємця.

Відповідно до ст. 815-б Цивільного кодексу Франції голова суду великої інстанції стосовно спадщини може призначати або дозволяти будь-які термінові заходи, які вимагає загальний інтерес. Зокрема, він може або призначити керуючим одного з спадкоємців неподільного майна, зобов'язавши його, за необхідності, надати гарантії, або призначити секвестра.

Управління спадковим майном також може здійснювати виконавець заповіту у разі його призначення спадкодавцем у заповіті. Виконавець заповіту зобов'язаний управляти спадковим майном, виконувати заповіт та розподіляти майно між спадкоємцями. Виконавець заповіту має повноваження для вчинення необхідних правочинів з управління спадковим майном, включаючи продаж активів для покриття боргів спадкодавця.

Також у Франції існує механізм «*fiducie*» (довірче управління), який дозволяє передавати активи в управління довірчій особі (*fiduciaire*) на користь певного бенефіціара. Однак цей інститут не є спадковим фондом у вузькому розумінні, оскільки його використання може бути більш широким і не обмежується лише питаннями спадщини.

Варто зазначити, що у німецькому та французькому цивільному законодавстві відсутній договір управління майном у тому вигляді, в якому він існує в українському законодавстві. Проте такі елементи, як судове встановлення управління спадщиною, відокремлення спадкового майна, відсторонення спадкоємців від управління, управління в інтересах спадкової маси, покриття витрат з управління за рахунок спадкового майна, а також продовження управління після прийняття спадщини спадкоємцями, дозволяють виявити спільні риси з довірчим управлінням майном або навіть довірчою власністю [7].

У країнах, що відносяться до загальної системи права, важливою особливістю є перехід спадкової маси після відкриття спадщини не безпосередньо до спадкоємців, а до спеціальної особи – особистого представника (*personal representative*) спадкодавця. Залежно від того, зазначений особистий представник в заповіті чи призначений судом, він іменується відповідно виконавцем заповіту (*executor of the will*) або адміністратором (*administrator*). Заповідач має право обрати виконавцем заповіту будь-яку особу або корпорацію, що професійно займається управлінням майном. У випадку призначення адміністратора, перевага зазвичай надається особі, заінтересованій в належному управлінні спадщиною. За відсутності родичів адміністратором може бути призначена спеціальна посадова особа (*public officer*).

У країнах англо-американської правової системи всі спадкоємці, як за законом, так і за заповітом, не вважаються універсальними правонаступниками. Вони успадковують лише майно спадкодавця, яке було звільнене від боргів. Через це встановлюється особливий порядок прийняття спадщини та реалізації спадкових прав спадкоємцями.

У країнах англо-саксонської правової системи траст широко використовується для спадкових цілей. По-перше, він слугує юридичним інструментом, через який активи та інші блага передаються від спадкодавця до спадкоємців, включаючи ті, що були отримані від використання активів спадкодавця. По-друге, траст виступає як альтернатива заповіту.

У державах загального права основною метою спадкування є передача активів спадкодавця. У цьому полягає різниця у підході до спадкування у країнах континентальної правової системи, де спадкування розглядається як універсальне правонаступництво, що означає, що успадковуються як права, так і обов'язки.

При використанні трасту в першому випадку основна мета полягає в тому, щоб передати право власності на активи (спадкове майно) довіреному власнику (trustee, трасті), який керує цими активами згідно з чіткими законодавчими вимогами. Він сплачує податки та розраховується з кредиторами за борги спадкодавця. Фактично, траст забезпечує розподіл активів померлого між спадкоємцями та кредиторами.

Спадкове майно передається особистому представникові спадкоємця на умовах довірчої власності (трасту), де він виступає як довірчий власник і управляє цим майном в інтересах спадкоємців (бенефіціаріїв) згідно з волею спадкодавця.

На відміну від країн континентальної системи права, у країнах англо-саксонського права у довірчого власника виникає особливе право власності на передане йому в управління майно, яке відрізняється від «абсолютного» права власності лише тим, що довірчий власник обмежений у своїх діях щодо майна обов'язком його повернення.

Довірчий власник виконує всі необхідні дії для управління довіреним йому майном, зокрема: погашає борги спадкодавця відповідно до встановленої законом черговості, пред'являє вимоги до боржників спадкодавця, укладає угоди, необхідні для нормального функціонування майна (наприклад, підприємства), за потреби звітує перед судом про всі вчинені ним дії, а також передає спадкоємцям звільнене від боргів майно відповідно до заповіту або за законом, з урахуванням належної кожному спадкоємцю частки.

Таким чином, траст, якщо він створений за заповітом або виникає в процесі реалізації спадкових прав на підставі закону, дозволяє спадкоємцям отримувати вигоди від майна, звільняючи їх від обов'язків щодо його управління до того часу, поки всі зобов'язання спадкодавця не будуть виконані.

Такі трасти слід відрізнити від тих, що були засновані і почали діяти за життя довірителя (спадкодавця) з метою уникнення розподілу власності після його смерті. Такі трасти можуть бути відкликаними (коли довіритель має право скасувати його в будь-який час) і безвідкликаними. Якщо траст не був відкликаний до моменту смерті засновника, майно не буде частиною спадкової маси, оскільки правовий титул вже був переданий довірчій особі за життя довірителя.

Переваги використання трасту для спадкових цілей включають: 1) можливість засновника трасту уникнути вимоги про обов'язкову частку спадкоємців; 2) оптимізацію оподаткування активів, що передаються у траст.

Засновник трасту може обрати одну з двох моделей: 1) заповідальний траст ((testamentary trust), що набуває чинності після смерті засновника; 2) прижиттєвий траст (inter-vivos trust), який створюється засновником ще за його життя та визначає долю майна трасту на випадок його смерті.

У Великій Британії (Англії та Уельсі) управління спадщиною здійснюється відповідно до норм загального права та законодавства. Процес спадкування у Великій Британії починається шляхом затвердження судом заповіту чи отримання спеціального повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи у разі відсутності заповіту.

Клопотання (заява) про надання законного права розпоряджатися чиєюсь власністю, грошима, майном (нерухомістю) після смерті особи називається клопотанням (заявою) про затвердження заповіту судом (applying for probate). За наявності заповіту видається судом «затвердження заповіту» (grant of probate). У разі відсутності заповіту до суду звертаються спадкоємці з метою отримання повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи (letters of administration).

Особа може звернутися до суду для затвердження заповіту, якщо її ім'я та прізвище зазначені в заповіті як виконавця (executor) або в кодицилі (codicil) – додатковому розпорядженні до заповіту. Якщо така особа не бажає затверджувати заповіт, а інших виконавців не визначено, їй слід звернутися до місцевого офісу по спадкових справах (local probate office) для отримання подальших інструкцій.

Якщо померла особа не залишила заповіту, можна подати клопотання про призначення заявника адміністратором (administrator). Це прохання можуть подавати чоловік, дружина (навіть якщо вони проживали окремо), цивільний партнер або дитина померлого. Процедура подання документів у цьому випадку аналогічна до тієї, що використовується при зверненні за затвердженням заповіту. У обох випадках заявник отримує повноваження на управління майном померлої особи (letters of administration), які видаються судом. Цей документ підтверджує, що саме ця особа має законне право розпоряджатися майном померлого. Якщо особа не входить до вказаного переліку, вона автоматично не отримує права на майно померлого.

Перш ніж розпорядитися майном, виконавець заповіту або адміністратор повинен сплатити всі борги та непогашені платежі, такі як неоплачені рахунки, податкова заборгованість, надмірно або помилково отримані пільги тощо. Далі необхідно розмістити оголошення в газеті, щоб надати кредиторам можливість пред'явити свої вимоги [8].

Виконавець має право використовувати кошти з майна померлого для оплати послуг адвоката, якщо той надає юридичні послуги з переоформлення спадкового майна. Після сплати всіх боргів і податків виконавець може розділити майно згідно з положеннями заповіту або відповідно до закону, якщо заповіт відсутній. Бенефіціари повинні сплатити відповідний податок, якщо активи, які вони успадкували, приносять їм дохід. Після цього готуються фінансові звіти, які затверджуються та підписуються виконавцем заповіту і основними бенефіціарами [9].

У Сполучених Штатах Америки порядок затвердження заповіту та управління спадщиною відзначається більш активною функцією суду. Особливістю американської системи права є і наявність судового органу спеціальної юрисдикції. У більшості штатів він називається Судом затвердження заповітів (Probate Court), в деяких штатах – Surrogate's Court (Нью-Йорк) або Orphan's Court (Пенсільванія).

Управління спадщиною в США регулюється законами окремих штатів, але загальні принципи схожі з британськими:

- **Executor (виконавець заповіту):** Виконавець заповіту призначається спадкодавцем для управління спадковим майном, виконання заповіту та розподілу майна між спадкоємцями. У разі відсутності призначеного виконавця, суд може призначити адміністратора. Виконавець має обов'язок забезпечити правильний розподіл майна та задоволення вимог кредиторів.

- **Probate Court (суд з питань спадкування):** Виконавець заповіту повинен звернутися до суду з питань спадкування для отримання права на управління спадковим майном (letters testamentary). Процедура probate включає оцінку майна, сплату боргів та податків, а також розподіл залишку майна між спадкоємцями відповідно до заповіту або закону про спадкування.

- **Trust (довірча власність):** Як і у Великій Британії, в США широко використовуються трасти для управління спадковим майном на користь бенефіціарів. Трасти можуть бути створені як за життя спадкодавця (inter vivos trust), так і після його смерті (testamentary trust). Трастовий документ визначає права та обов'язки довірчого власника, а також умови розподілу майна між бенефіціарами.

Висновки. У більшості іноземних країн не передбачається укладення спеціальних правочинів щодо управління спадщиною. Замість цього, такі питання вирішуються через делегування влади на управління спадщиною суду або спеціально призначеним особам, таким як адміністратори спадщини, куратори або спеціальні органи. Щодо можливості управління чи розпорядження таким майном, яке швидко псується або потребує постійного

догляду, законодавство інших країн надає таким особам право самостійно чи за згодою суду укладати різні види угод, наприклад, на зберігання чи купівлю-продаж. Інститут управління спадщиною має істотні відмінності в європейських континентальних правових системах та англосаксонському праві. У країнах континентальної системи (Німеччина, Франція) управління спадщиною часто пов'язане з інститутом нерозділеного співволодіння та активною участю нотаріусів. В англосаксонській системі (Велика Британія, США) ключовими елементами є інститут виконавця заповіту, процедура probate та використання трастів.

Ці відмінності відображають різні правові традиції та культурні підходи до управління спадковим майном.

Список використаних джерел:

1. Михайлів М.О. Правова природа управління спадщиною в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2022. С. 55-58. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/12>
2. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf
3. Adelle J.-Fr. Introduction of Fiducie: Impact on Assignment of Receivables as Security. URL: <http://www.internationallawoffice.com/newsletters/detail.aspx?g=f3b70b56-da1e-49b0-89ac-8f128be98432/>.
4. Некіт К.Г. Правовий статус суб'єктів відносин довірчої власності за цивільним законодавством України та принципами європейського приватного права (DCFR). URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/65f67802-8495-468e-9a18-a41768368fd6/content>
5. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>
6. Сирко М. В. Цивільний кодекс Франції 1804 року та його вплив на цивільне законодавство країн Європи (на прикладі Польщі та Румунії). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 215 с.
7. Некіт К. Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 157-161.
8. Place a Deceased Estates notice. (n.d.). [thegazette.co.uk](http://www.thegazette.co.uk). URL: <https://www.thegazette.co.uk/wills-and-probate/place-a-deceased-estates-notice>
9. Ільченко Г. Особливості спадкування за англійським правом. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 54-62.

